

Joanna Stanisławska, Romana Głowicka-Woloszyn

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

PRZEMIANY DEMOGRAFICZNE NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO W LATACH 2005-2015

DEMOGRAPHIC CHANGES IN THE RURAL AREAS OF THE WIELKOPOLSKIE PROVINCE IN THE YEARS 2005-2015

Słowa kluczowe: przemiany demograficzne, obszary wiejskie, województwo wielkopolskie

Key words: demographic changes, rural areas, Wielkopolskie province

JEL codes: J11, R11

Abstrakt. Celem badań była diagnoza zmian demograficznych, jakie dokonały się na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego w latach 2005-2015. W badaniu wyróżniono obszary wiejskie, które znalazły się w granicach Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego oraz poza nim. Badania przeprowadzono na podstawie danych pochodzących z GUS oraz Urzędu Statystycznego w Poznaniu. Stwierdzono, że przemiany demograficzne na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego, takie jak wzrost liczby ludności czy zmiany struktury ludności według miejsca zamieszkania lub ekonomicznych grup wieku, w dużej mierze wynikają z ruchów migracyjnych. W analizowanym okresie występował napływ ludności na tereny wiejskie (dodatnie saldo migracji), choć w ostatnich latach zaobserwowano niewielkie zahamowanie tego zjawiska. Ponadto odnotowano nieznaczny wzrost dodatniego przyrostu naturalnego. Przy czym bardziej dynamiczne zmiany zaobserwowano na obszarach wiejskich znajdujących się w granicach Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego. W badanym okresie w miastach zaobserwowano zmiany w przeciwnym kierunku, tzn. spadek liczby ludności i przyrostu naturalnego, a także nasilenie emigracji z miast (spadek ujemnego salda migracji).

Wstęp

Przemiany demograficzne wynikają z dwóch podstawowych zjawisk: przyrostu naturalnego oraz salda migracji. Natężenie tych zjawisk implikuje wiele czynników, począwszy od kwestii religii, kultury, tradycji, systemu wyznawanych wartości, przez bardzo istotne kwestie ekonomiczno-bytowe, aż po niemierzalne, subiektywne odczucia i postrzeganie otaczającej rzeczywistości [Rakowska 2011, s. 7].

Obszary wiejskie¹ w Polsce zajmują ponad 93% powierzchni kraju, a zamieszkuje je niecałe 40% ludności [GUS 2014], przy czym w ostatnich kilkunastu latach obserwowano ciągły, niewielki wzrost odsetka ludności wiejskiej w populacji. Ponieważ obszary wiejskie to nie tylko wieś, ale również położone poza miastem obszary zurbanizowane, lasy, wody, tereny rolne i nieużytki, dlatego pełnią one różne funkcje i ulegają innym przeobrażeniom. Wśród przeobrażeń polskiej wsi Jerzy Wilkin [2014, s. 21-25] zwracał uwagę m.in. na wzrost świadomości i wiedzy ekologicznej wśród rolników, poprawę infrastruktury gospodarczej i sytuacji ekonomicznej rodzin wiejskich, co skutkuje poprawą warunków życia na wsi i zmniejszeniem wśród mieszkańców wsi poczucia pokrzywdzenia i deprivacji. Ponadto, wraz ze wzrostem dostępności komunikacyjnej obszarów pozamiejskich, obserwuje się w ostatnich latach zjawisko rozlewania się miast na sąsiadujące z miastami obszary wiejskie, czyli tzw. zjawisko suburbanizacji. Mieszkańcy terenów podmiejskich oprócz korzyści wynikających z bliskiego położenia miasta, np. miejsca pracy, dostępu do edukacji i różnego rodzaju usług, odnoszą również korzyści wynikające z mieszkania na wsi, takich jak otoczenie terenami zielonymi, czystsze powietrze, tańsze

¹ Zgodnie z definicją GUS, w Warszawie za obszary wiejskie przyjęto gminy wiejskie oraz tereny położone poza granicami administracyjnymi miast w gminach wiejsko-miejskich.

mieszkania, itp. [Szukalski 2015, s. 1]. Położenie obszarów wiejskich w pobliżu aglomeracji miejskich, a zwłaszcza miasta Poznania wiąże się z odmienną ich funkcjonalnością – pełnią one funkcje rezydencjalno-usługowe, a nie mają charakteru obszarów rolniczych [Wołoszyn i in. 2016, s. 125-126]. Suburbanizacja charakteryzuje się dynamicznymi przemianami demograficznymi dotyczącymi m.in. migracji na obszary wiejskie ludności miejskiej, ale skutkuje również innymi przemianami, np. wzrostem przyrostu naturalnego i zmianami w strukturze wiekowej ludności ze względu na fakt, że na tereny podmiejskie często przenoszą się młode rodziny. Izaśław Frenkel wskazuje migracje i przyrost naturalny jako podstawowe czynniki demograficzne wpływające na wzrost ludności na obszarach wiejskich [2014, s. 21-39]. Jerzy Bański [2008, s. 15] zwracał uwagę na dwukierunkowo przebiegające zmiany ludnościowe na obszarach wiejskich, tj. dodatni bilans migracyjny jedynie na obszarach wiejskich położonych w pobliżu dużych aglomeracji miejskich i ujemny na obszarach wiejskich położonych peryferyjnie.

Material i metodyka badań

Celem badań była diagnoza zmian demograficznych, jakie dokonały się na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego w latach 2005-2015. Analizę przeprowadzono z wyodrębnieniem obszarów wiejskich znajdujących się w granicach Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego² (POM), ze względu na inną funkcjonalność tych obszarów wiejskich wynikającą ze zjawiska suburbanizacji.

Badania przeprowadzono na podstawie danych pochodzących z GUS i Urzędu Statystycznego w Poznaniu. W realizacji badań wykorzystano podstawowe wskaźniki dynamiki zjawisk tj. przyrosty absolutne i względne [Wysocki, Lira 2005, s. 132-133].

Wyniki badań

W 2005 roku obszary wiejskie w województwie wielkopolskim zamieszkiwało 1447 tys. ludności, co stanowiło 42,9% ludności województwa (tab. 1). Pomiędzy latami 2005 a 2015 nastąpił wzrost ludności zamieszkującej obszary wiejskie o 8,4%, do poziomu 1568 tys. osób. Jednocześnie w tym okresie nastąpił spadek liczby ludności zamieszkującej miasta o 1%, co skutkowało w 2015 roku wzrostem udziału ludności zamieszkującej obszary wiejskie w ogólnej liczbie ludności województwa o 2,2 p.p., do poziomu 45,1%.

Wzrost liczby ludności na obszarach wiejskich przebiegał z dużo większym natężeniem w obszarze metropolitalnym Poznania, gdzie w latach 2005-2015 liczba ludności wzrosła aż o 35,5%, niż poza tym obszarem, gdzie odnotowano wzrost zaledwie o 4%. W tym samym okresie zaobserwowano wyludnianie się miast w województwie wielkopolskim, zwłaszcza miasta Poznania (spadek liczby ludności o 25,5 tys., co stanowiło 4,5% liczby mieszkańców w 2005 roku) oraz miast w obszarze metropolitalnym Poznania (spadek o około 14 tys. mieszkańców, co stanowiło 1,8%). Poza obszarem metropolitalnym również zaobserwowano spadek liczby ludności w miastach, ale o mniejszym natężeniu – o niecałe 5 tys. osób, co stanowiło 0,4% populacji miast w 2005 roku (tab. 1).

Wraz ze wzrostem liczby ludności na obszarach wiejskich i spadkiem populacji miast zaobserwowano zmiany w strukturze ludności województwa wielkopolskiego ze względu na miejsce zamieszkania (rys. 1). Rozpatrując wielkość populacji zamieszkującej obszary wiejskie z jednoczesnym uwzględnieniem, czy są one położone w obszarze metropolitalnym, czy poza nim, stwierdzono, że w 2005 roku 42,9% ludności województwa wielkopolskiego zamieszkiwało obszary wiejskie, przy czym 36,9% ogółu ludności zamieszkiwało obszary wiejskie poza obszarem metropolitalnym Poznania, a zaledwie 6% obszary wiejskie położone w obrębie obszaru metropolitalnego. W 2015 roku udział ludności z obszarów wiejskich położonych poza obszarem metropolitalnym w ogólnej liczbie ludności wzrósł o 0,3 p.p., a w obszarze metropolitalnym aż o 1,9 p.p. (rys. 1).

Wśród podstawowych czynników wzrostu liczby ludności, I. Frenkel [2014, s. 39] wskazywał przyrost naturalny i migracje. Na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego zarówno

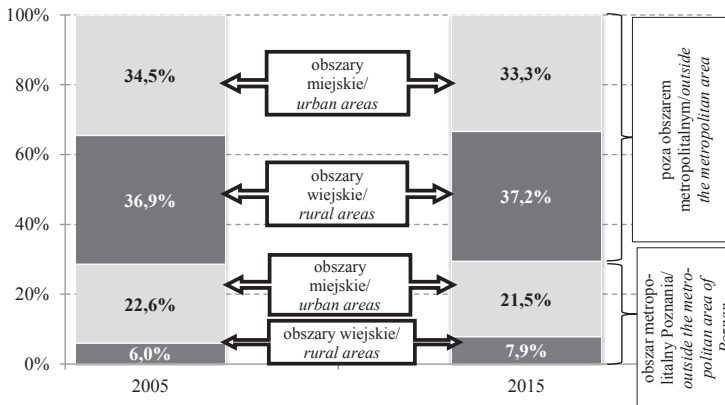
² Poznański Obszar Metropolitaln (POM) zidentyfikowano na podstawie dokumentów Urzędu Statystycznego w Poznaniu [2016].

Tabela 1. Liczba ludności na obszarach wiejskich i miejskich gmin województwa wielkopolskiego w latach 2005 i 2015 z wyróżnieniem obszaru metropolitalnego Poznania
 Table 1. Population of the rural and urban areas in Greater Poland region in the year 2005 and 2015 with the distinction of metropolitan area of Poznań

Gminy/ Communities	Obszary/Areas	Liczba ludności [tys.]/ Population [thous.]		Wzrost/spadek Increase/decrease [%]
		2005	2015	
W obszarze metropolitalnym Poznania/ In the metropolitan area of Poznań	obszary wiejskie/rural areas	203	275	35,5
	obszary miejskie, w tym/urban areas, in this:	762	748	-1,8
	– miasto Poznań/town Poznań	568	542	-4,5
	razem (z wyłączeniem miasta Poznania)/ total (excluding the city of Poznań)	397	480	21,1
	razem (łącznie z miastem Poznań)/ total (including Poznań)	965	1 023	6,0
Poza obszarem metropolitalnym Poznania/ Outside the metropolitan area of Poznań	obszary wiejskie/rural areas	1 244	1 294	4,0
	obszary miejskie/urban areas	1 164	1 159	-0,4
	razem/total	2 408	2 452	1,9
W województwie wielkopolskim/ In Wielkopolskie province	obszary wiejskie/rural areas	1 447	1 568	8,4
	obszary miejskie/urban areas	1 925	1 907	-1,0
	razem/total	3 372	3 475	3,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Source: own study based on LDB CSO data

Rysunek 1. Struktura ludności gmin województwa wielkopolskiego w latach 2005 i 2015 według miejsca zamieszkania
 Figure 1. Structure of the population of communes in Wielkopolskie province in 2005 and 2015 according to place of residence

Źródło: jak w tab. 1
 Source: see tab. 1

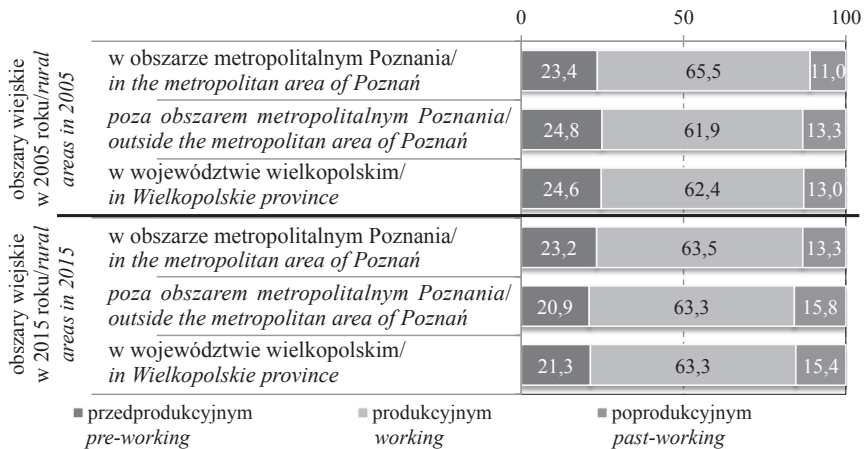
w 2005, jak i w 2015 roku odnotowano dodatni przyrost naturalny, który wynosił odpowiednio 2,2 i 2,4 osoby w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, natomiast w miastach w 2005 roku wynosił 1,0, a w 2015 roku był ujemny i wynosił -0,4. Zdecydowanie wyższy poziom przyrostu naturalnego odnotowano na obszarach wiejskich w obszarze metropolitalnym Poznania (w 2005 roku wynosił on 3,9, a w 2015 roku odnotowano aż 6,7), poza obszarem metropolitalnym zjawisko kształtowało się na niższym poziomie (2,0 w 2005 roku i 1,5 w 2015 roku).

Dodatni przyrost naturalny oraz znaczący wzrost jego poziomu na obszarach wiejskich w obszarze metropolitalnym pomiędzy latami 2005 a 2015 wiązał się bezpośrednio ze zjawiskiem migracji ludności na te obszary zwłaszcza z obszaru miasta Poznania i zmianami w strukturze wieku ludności oraz zmianami struktur społeczno-ekonomicznych. Zjawisko suburbanizacji i rozlewania się miast,

Tabela 2. Liczba ludności według ekonomicznych grup wieku, przyrost naturalny i saldo migracji na obszarach wiejskich i miejskich województwa wielkopolskiego w latach 2005 i 2015 z wyróżnieniem obszaru metropolitalnego Poznania
 Table 2. Population according to economic age groups, population growth and migration balance in rural and urban areas of in Wielkopolskie province in 2005 and 2015, with the distinction of metropolitan area of Poznań

Gminy/ Communities	Obszary/Areas		Liczba ludności w wieku/Number of population in age				Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców/ population growth per 1000 residents				Saldo migracji na 1000 mieszkańców/ migration balance in 1000 residents				
	przedprodukcyjnym/ pre-working		produkcyjnym/ working		poprodukcyjnym/ post-working		zmiana/ change [%]		zmiana/ change [%]		zmiana/ change [%]		zmiana/ change [%]		
	2005	2015	zmiana/ change [%]	2005	2015	zmiana/ change [%]	2005	2015	zmiana/ change [%]	2005	2015	zmiana/ change [%]	2005	2015	zmiana/ change [%]
obszary wiejskie/ rural areas	48	64	34	133	175	31	22	37	63	3,9	6,7	2,8	24,8	18,6	-6,2
	132	126	-4	512	462	-10	119	160	35	0,6	0,4	-0,2	-1,4	-2,6	-1,2
obszary miejskie, w tym/urban areas, in this:	90	86	-4	383	333	-13	95	123	30	0,0	-0,3	-0,3	-3,7	-3,5	0,2
- miasto Poznań/ town Poznań															
W obszarze metropolitalnym Poznania/In the metropolitan area of Poznań	89	103	16	262	304	16	46	73	59	3,2	4,8	1,6	15,2	10,5	-4,7
razem (z wyją- czeniem miasta Poznania)/total (excluding the city of Poznań)	179	190	6	644	637	-1	141	197	39	1,3	2,1	0,8	4,1	3,1	-1,0
razem (łącznie z miastem Poznań)/total (including Poznań)	309	270	-13	770	819	6	165	205	24	2,0	1,5	-0,5	0,8	0,2	-0,6
obszary wiejskie/ rural areas	241	206	-14	765	721	-6	158	232	47	1,2	-0,4	-1,6	-2,3	-2,9	-0,6
obszary miejskie/ urban areas	550	476	-13	1 535	1 539	0	323	437	35	1,6	0,6	-1,0	-0,7	-1,3	-0,6
razem/total	357	334	-6	903	993	10	188	241	29	2,2	2,4	0,2	4,2	3,4	-0,8
obszary wiejskie/ rural areas	372	332	-11	1 276	1 182	-7	277	393	42	1,0	-0,1	-1,0	-2,0	-2,8	-0,8
obszary miejskie/ urban areas	729	666	-9	2 179	2 176	0	464	634	37	1,5	1,0	-0,5	0,7	0,0	-0,7
razem/total															

Źródło: jak w tab. 1
 Source: see tab. 1

Rysunek 2. Struktura ludności gmin województwa wielkopolskiego w latach 2005 i 2015 według ekonomicznych grup wieku

Figure 2. Structure of the population of communes in Wielkopolska province in 2005 and 2015 according to place of residence according to economic age groups

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

z jednej strony, jak podkreślali Anneli Kährrik i Tiit Tammaru [2008, s. 1055-1078], przyczynia się do wzrostu w strefach podmiejskich udziału populacji w wieku poniżej 35 lat, a więc również kobiet w wieku reprodukcyjnym, oraz udziału populacji o wyższym poziomie wykształcenia i poziomie zamożności. Z drugiej strony, decyzje o przeniesieniu się na tereny podmiejskie do lepszych warunków mieszkaniowych sprzyjają podejmowaniu decyzji o prokreacji [Kurek i in. 2015, s. 208].

Saldo migracji na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego było dodatnie (tab. 2) i wynosiło w 2005 roku 4,2 osoby w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, a w roku 2015 wynosiło 3,4. Przy czym zdecydowanie większe natężenie zjawiska zaobserwowano w obszarze metropolitalnym Poznania, gdzie saldo migracji wynosiło aż 24,8 w 2005 roku. Nieco osłabło w 2015 roku, ale nadal kształtowało się na bardzo wysokim poziomie – 18,6 osoby w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Poza obszarem metropolitalnym zanotowano na obszarach wiejskich niewielkie dodatnie saldo migracji (0,8 w 2015 roku i 0,2 w 2015 roku), natomiast w miastach saldo migracji było ujemne i w 2015 roku odnotowano nasilenie zjawiska emigracji z miast w porównaniu do 2005 roku (wynosiło odpowiednio -2,0 oraz -2,8).

Zaobserwowano również korzystniejszą strukturę wieku na obszarach wiejskich w obszarze metropolitalnym Poznania w porównaniu do obszarów wiejskich poza metropolią, charakteryzującą się wyższym odsetkiem ludności w wieku produkcyjnym a niższym udziałem w populacji ludności w wieku poprodukcyjnym (rys. 2).

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że pomiędzy latami 2005 a 2015 nastąpiły korzystne zmiany demograficzne na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego, takie jak: wzrost liczby ludności, dodatni i rosnący poziom przyrostu naturalnego oraz dodatnie saldo migracji. Jednak za poziom wartości tych wskaźników w dużej mierze odpowiedzialne były dynamicznie przebiegające zmiany demograficzne na obszarach wiejskich położonych w obrębie obszaru metropolitalnego Poznania. Poza obszarem metropolitalnym zmiany te nie były tak znaczące, jednak korzystniejsze niż w miastach województwa wielkopolskiego. Należy podkreślić związek zmian demograficznych na obszarach wiejskich wokół Poznania ze

zjawiskiem suburbanizacji i zmianą funkcjonalności tych obszarów, które pełnią raczej funkcje rezydencjalno-usługowe, a nie mają charakteru typowo rolniczego.

Badania zmian w sferze demograficznej i społecznej, które dokonują się na obszarach wiejskich zwłaszcza w obszarach metropolitalnych, mogą przyczynić się do zrozumienia tego procesu i wypracowania narzędzi harmonijnego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich tak, aby dążenie mieszkańców do poprawy jakości życia nie skutkowało nieekonomicznymi i nie zrównoważonymi efektami i w rezultacie prowadziło do pogorszenia warunków życia na tych obszarach.

Literatura/Bibliography

- Bański Jerzy. 2008. Współczesny rozwój obszarów wiejskich – wybrane procesy społeczne i ekonomiczne (Contemporary development of rural areas – selected social and economic processes). *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie* 8 (1/22): 7-28.
- BDL (Bank Danych Lokalnych). GUS. <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadane/cechy>.
- Frenkel Izasław. 2014. Ludność wiejska. [W] *Polska wieś 2014. Raport o stanie wsi* (Rural population. [In] Poland village 2014. Report on the state of the village), ed. I. Nurzyńska, W. Poczta, 27-77. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- GUS. 2014. *Obszary wiejskie w Polsce w 2014 roku* (Rural areas in Poland in 2014). Warszawa: GUS, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/rolnictwo/obszary-wiejskie-w-polsce-w-2014-roku,2,2.html>.
- Kährlik Anneli, Tiit Tammaru. 2008. Population composition in new suburban settlements of the Tallinn metropolitan area. *Urban Studies* 45 (5-6): 1055-1078.
- Kurek Sławomir, Jadwiga Gąłka, Mirosław Wójtowicz. 2015. Wpływ procesów suburbanizacji na przemiany demograficzne Krakowskiego obszaru metropolitalnego (The impact of suburbanization on demographic changes in cracow metropolitan area). *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* 223: 206-222.
- Rakowska Joanna. 2011. Zmiany demograficzne na obszarach wiejskich Polski (Demographic changes in rural areas of Poland). *Więś Jutra* 11-12: 7.
- Szukalski Piotr. 2015. Suburbanizacja obszarów wielkomiejskich w Polsce (Suburbanization of metropolitan areas in Poland). *Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny* 4: 1-4.
- Urząd Statystyczny. 2016. *Statystyczne Vademecum Samorządowca – portret obszaru metropolitalnego* (Statistical vademecum of local government – a portrait of the metropolitan area). Poznań: Urząd Statystyczny, http://poznans.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_wielkopolskie/portret_obszaru_metropolitalnego/aglomeracja_poznanska.pdf.
- Wilkin Jerzy. 2014. Bilans 10 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej dla rolnictwa i obszarów wiejskich. [W] *Polska wieś 2014. Raport o stanie wsi* (The balance of 10 years of Poland's membership in the European Union for agriculture and rural areas. [In] Poland village 2014. Report on the state of the village), ed. I. Nurzyńska, W. Poczta, 11-25. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Woloszyn Andrzej, Agnieszka Kozera, Romana Głowicka-Woloszyn, Joanna Stanisławska. 2016. Nierówności dochodowe w różnych typach funkcjonalnych gmin wiejskich województwa wielkopolskiego (Income inequalities across functional types of rural communes of the Wielkopolska province). *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze* 5: 123-135.
- Wysocki Feliks, Jarosław Lira. 2005. *Statystyka opisowa* (Descriptive statistics). Poznań: Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu.

Summary

The aim of the research was to diagnose demographic changes that took place in the rural areas of the Wielkopolska province between 2005 and 2015. The study identified rural areas that were located within the boundaries of the Poznań Metropolitan Area and beyond this area. The research was based on data from the Central Statistical Office and the Statistical Office in Poznań. As a result of the conducted research, it was observed that demographic changes in the rural areas of Wielkopolska province such as population growth or changes in population structure by place of residence or economic age groups are largely caused by migration movements. In the analyzed period there was an influx of population into rural areas (positive migration balance), although in recent years a slight inhibition of this phenomenon has been observed. In addition, there was a slight increase in positive natural growth. More dynamic changes have been observed in rural areas within the Poznań Metropolitan Area. In the studied period, changes in the opposite direction were observed in cities, i.e. the decrease in the number of inhabitants and in birthrate, as well as the increase in emigration from cities (decrease of the negative migration balance).

Adres do korespondencji

dr Joanna Stanisławska (orcid.org/0000-0002-0028-140X)

dr Romana Głowicka-Woloszyn (orcid.org/0000-0002-1039-3261)

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Finansów i Rachunkowości

ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań

e-mail: stanislawski@up.poznan.pl, roma@up.poznan.pl